

Väitösikkuna

Ari Aukusti Lehtinen^a

Luonnonvarasuunnittelun noidankehä

Sanna Hastin sosiologian alan väitöskirja keskittyy luonnon käytön yhteensovittamisen ehtoihin ja mahdollisuuksiin Lapissa, erityisesti luonnonvaraistumisen etenemiseen yhteensovittamisessa. Tapaustutkimuksina hän analysoi Hannukaisen kaivossuunnitteluun, Muonion Mielmukkavaaran tuulivoimapuistohankkeeseen ja Paliskuntain yhdistyksen porolaidunkysymyksiin liittyviä luonnonvaraistumisen käytäntöjä.

Hast nojaa työssään sosiaalisten käytäntöjen teoriaperintöön, lähtökohtaisesti heideggerilaiseen ontologiaan, jonka mukaan käytäntöjen ulkopuolella ei ole sen enempää mitään merkittävää systeemistä rakennetta kuin yksilöistä lähtöisin olevaa tahtoakaan. Tämän ”litteän ontologian” (s. 22) mukaisesti kaikki tapahtuminen ilmentyy käytännöissä ja käytäntöinä. Käytäntöjen katsotaan ohjaavan ja kannattelevan laajempien kokonaisuuksien toimintaa. Hast hyödyntää myös Martin Heideggerin teknologiakritiikkiä, joka kohdistuu teknologian ja teknologisen asenteen objektivoivaan motiiviin, joka irrottaa ihmisen maailmastaan ja joka paljastaa luonnon varantona.

Sanna Hast täsmentää kehystystään Laurent Thévenot’n huomioilla maailmassa olemisen ja siihen kietoutumisen käytännöistä. Tällöin maailma avautuu toiminnassa ja on riippuvainen siitä, mikä rajataan mielekkääksi osaksi erilaisia käytäntöregiimejä. Nämä regiimit paikantuvat eri tavoin yksityisyyden ja yleisyyden akselille: tuttuuden regiimi avautuu kotiolosuhteissa, vakiintuneen toiminnan regiimi ilmenee esimerkiksi yhteisöllisen suunnitteluprosessin kulkujärjestyksessä ja oikeuttamisen regiimi saa hahmonsaa yhteensovittamisen pyrkimysten ja taktiikoiden piirissä. Hast kohdentaa analyysinsä oikeuttamisen regiimin keskeisiin arvoperusteluihin: ekologian, markkinoiden, teollisuuden, kansalaisuuden, maineen, inspiraation ja kodin arvoihin kiinnittyviin ”oikeuttamisen maailmoihin”.

Aiheeltaan Hastin tutkimus on mitä kiintoisin ja ajankohtaisin. Luonnonvara- ja maankäyttökiistat ovat kärjistyneet monin paikoin Lapissa, ja tämän kärjistymisen mekanismien kuten myös niiden lieventämisen mahdollisuuksien selvittämiseksi on kysyntää. Kunnianhimoisesta otteesta kertoo se, että Hast korostaa tutkimuksensa tarjoavan uuden ja totutusta poikkeavan tavan ajatella yhteensovittamista ja konflikteja. Tutkimus myös hänen mukaansa osoittaa mahdollisuuksia kehittää luonnonvarakonfliktien tutkimusta ja hallintaa.

Ensimmäisessä tapaustutkimuksessaan Hast käy läpi Kolariin suunnitellun Hannukaisen kaivoshankkeen vaiheet ja porotalouden ja luontomatkailun toimijoiden vastaanoton hankkeelle. Kaivoksen mahdollisen käyttöönoton vaikutukset porolaidunnukseen ja -erotukseen sekä luontomatkailun toimintaedellytyksiin nousevat esiin. Hast osoittaa, kuinka laidun ja maisema luonnonvaraistuivat eli saivat erityistä taloudellista arvoa

^a Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, ari.lehtinen@uef.fi

suunnittelun ja neuvotteluiden edetessä. Hannukaisen tapauksessa yhteensovittaminen epäonnistui ja kiista eteni oikeusprosessiksi, jonka lopuksi Korkein hallinto-oikeus kumosi kaivospiirin (v. 2020). KHO:n ratkaisusta huolimatta kaivos on edelleen kuitenkin esillä mahdollisena hankkeena, mikä on tarkoittanut epävarmuuden jatkumista porotaloudessa ja matkailussa. Kysymys on tulevaisuuskosta, investointiriskeistä ja myös matkailun maine-vaikutuksista. Oikeusprosessiin ajaututtaessa kaivoksen vastustajien keinovalikoimaan jäivät lähinnä estäminen, jarrutus ja kompensatiovaatimukset. Hannukaisen kiistassa perustavalla tavalla vastakkain ovat yhtäällä kaivostoimijan teollisen ja markkinoiden oikeuttamisen käytännöt, mukaan lukien lupaukset kaivosalan töistä ja toimeentulosta, sekä toisaalla porotalouden ja matkailun toimijoiden vaateet (kansalaisuutta kunnioittavasta) tasapuolisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta.

Hast kuvaa monipuolisesti luonnonvaraistumisen prosessin ja yhteensovittamisen kipupisteet Hannukaisen kiistassa – taustana ovat teknologinen kehitys, metallien kysyntä-aallot, maailmanmarkkinahinnat, kansainvälisten sijoittajien kiinnostuksen nousu, Suomen poliittisen järjestelmän vakaus ja hyvä infrastruktuuri sekä geologisen tiedon laatu ja saatavuus. Näin hahmottuu laaja kuvakulma yhteiskunnalliseen muutokseen. Näillä kohdin Hastin johdonmukainen rajautuminen käytäntöihin (ja siis litteään ontologiaan) joutuikin koetukselle: yhteiskunnalliset muutosvoimat jäivät läpikäyvästä läsnäolostaan huolimatta vain maininnoiksi käytäntöjen taustalla.

Toisessa osatutkimuksessaan Hast analysoi, kuinka tuuli luonnonvaraistui tuulienenergiaksi ja kiista-aiheeksi Muonion Mielmukkavaaran hankkeessa. Tuulienenergiäkehittäjille voimala-alueen maisema määrittyi kuvanomaisena, etäännytettyä ja objektivoituna kohteena. Sama objektivoituminen toteutui Hastin mukaan suunnittelun ja yhteensovittamisen keskeisillä foorumeilla, kaavoituksessa ja ympäristövaikutusten arvioinnissa. Tuulivoimahankkeen vastustajille maisema taas avautui toiminnallisena arkiympäristönä ja luontomatkailun elämyslähteenä. Suunnitteluprosessissa tätä kahden maiseman ristiriitaa ei saatu yhteensovitetuksi.

Kiistan ratkaisi tässäkin tapauksessa KHO hylätessään (v. 2015) tuulivoimayhtiön valituksen Muonion kunnanvaltuuston kaavaratkaisusta, joka pysäytti voimalahankkeen vuonna 2012. Hastin analyysi nostaa pintaan kunnan kaavoituksen liikkumatilan suhteessa Tunturi-Lapin maakuntakaavaan sekä maakuntakaavoituksen sidokset valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin. Hast mainitsee myös Suomen sitoumukset uusiutuvan energian lisäämiseen ja energiahankinnan omavaraisuuden vahvistamiseen neuvotteluihin vaikuttavina ehtoina. Nämä yhteiskunnalliset sidokset tulevat tutkimuksessa esiin käytäntöhaasteina, erityisesti kaavakiistana. Läpikäyvämpää analyttistä yhteyttä yhteiskunnallisiin muutospaineisiin Hast ei hahmottele. Sen sijaan, johdonmukaisesti kehystyksessään pysyen, hän keskittyy tunnistamaan eri osapuolten oikeuttamiskäytäntöjä. Tällöin hahmottuvat sekä tuulivoiman edistäjien että matkailutoimijoiden tukeutumiset muun muassa markkinoiden oikeuttamisen maailmaan, joskin myös jälkimmäisen tahon luonteva yhteys kansalaisuuden ja kodin maailmoihin ja arvoperusteisiin.

Kolmannessa tapaustutkimuksessaan Hast analysoi kenttätökokemuksiensa myötä kertynyttä aineistoa Paliskuntain yhdistyksen neuvojana. Nytkin hän keskittyy kaavoituskäytäntöihin. Hänen mukaansa kaavoitus ei lähtökohtaisesti aja minkään elinkeinon etuja mutta sisältää runsaasti näennäisen neutraaleja ohjauselementtejä, jotka oikeuttavat paljon sellaista, mikä ei ole ilmeistä ja avointa. Hastin mukaan kaavan lähtökohta on pääsääntöisesti mahdollistaminen. Kaavoituksen keinot ovat enemmän asettavia kuin toiminnallisuutta peilaavia. Näin kaavoittajan kuva poronhoidosta jää lopulta varsin staattiseksi.

Porotalouden suunnalta katsoen kaavoitukseen vaikuttamisen kynnykset liittyvät paliskuntien edustajien kykyihin ja mahdollisuuksiin kommunikoida pitkän linjan kokemustietoa kaavaneuvotteluissa. Kyse on käytännössä laidunalueiden menetyksen uhasta muiden maankäyttöpaineiden alla. Neuvojan on tässä asetelmassa liikuttava sujuvasti kahden maailman välillä, sekä paliskuntien että ammattisuunnittelijoiden käytäntöregiimeillä.

Hast korostaa, että uutta maankäyttöhanketta ajavan toimijan yhteensovittamispuhe kytkeytyy aina hankkeen edistämiseen. Yhteensovittaminen eteneekin näin uuden aloitteen näkökulmien ja toiminnallisten käytäntöjen oikeuttamisen ehdoilla. Tällaisessa neuvotteluprosessissa porolaitumien taloudellinen hyötypotentiaali korostuu: laitumet luonnonvarais-
tuvat. Porotalouden näkökulmasta kyse on suunnittelukieleen ja -ajatteluun mukautumi-
sesta. Porojen näkökulmasta kyse on uusista haasteita välttämiskäyttäytymisessä.

Hast pyrkii olemaan lähtökohtaisesti kriittinen niin tutkimiaan ilmiöitä, menetelmiä ja teorioita kuin itseäänkin kohtaan (s. 61). Keskittyminen luonnonvaraistumisen käytäntöihin kuitenkin estää häntä kriittisesti perkaamasta yhteiskunnallisia muutosvoimia ilmiöpinnan taustalla. Ilmiöt irrotetaan niitä tuottavista voimista. Heideggerilainen kehystys ohjaa Hastia luonnonvaraistumiseen olennaisesti liittyvän teknologiakritiikin suuntaan, mutta hän jättää hyödyntämättä Heideggerin aivan keskeisen inspiraation kriisitietoisuuden filosofina. Tästä johtuen kuva ”nykykriisin” monikerroksisesta luonteesta jää Hastilla epätarkaksi, ja samalla erilaisten oikeuttamisen käytäntöjen keskinäiset suhteet jäävät problematisoimatta. Esimerkiksi ekologian arvojen mukainen oikeuttaminen asettuu ”samalle viivalle” markkinoiden arvojen mukaisen oikeuttamisen kanssa. Kysymys markkinoiden maailman haavoit-
tuvuudesta ekologisten arvojen kriisiytyessä jää käsittelemättä.

Sanna Hast onkin omimmillaan luonnonvaraistumisen ja yhteensovittamisen käytän-
noissa ilmenevien ongelmien käsittelyssä. Hän osoittaa, kuinka ja miksi kaikesta yhteen-
sovittamisesta huolimatta usein päädytään yhteensovittamattomuuteen. Perustava virhe on Hastin mukaan siinä, että suunnittelussa ja neuvotteluissa lähderään liikkeelle ”luonnon-
varat edellä”. Hänen mukaansa luonnonvarakäytännöt ovat yhteensovittamattomia niin
kauan kun yhteensovittaminen lähtee ajatuksesta, että luonnonvarat ovat olemassa jossain
sellaisenaan.

Yhteensovittamattomuuden ”noidankehän” tarkastelussa Hast lähentyikin luontopo-
liittiseen tutkimukseen yhdistyneen agonistisen paradigman mukaisia huomioita. Tässä
kehystyksessä ratkaisemattomat erimielisyydet nähdään suunnittelun avainhaasteina. Yhteensovittamisessa edetään nimenomaisesti kiistelevää moniarvoisuutta ja -äänisyyttä
kunnioittaen. Suunnittelun kulkua ei ohjata osallisuuden ja vuoropuhelun ideaalien
mukaisilla malliratkaisuilla, vaan tavoitellaan tilanteisten arvojen ja käytännöllisten
näkökulmien mahdollisimman kattavaa avaamista.

Sanna Hastin väitöstutkimuksen erityisenä ansiona ja tuloksena vahvistuu ymmärrys
maankäytön suunnittelukäytäntöjen epäoikeudenmukaisista piirteistä Lapissa keskeisten
luonnonvarojen osalta. Hän osoittaa vakuuttavasti, kuinka luonnonvaraistuminen johtaa
väistämättä muiden kuin taloudellisten luonnon arvojen ja merkitysten sivuuttamiseen. Tämä tarkoittaa poronhoidon kulttuurisen ulottuvuuden ohenemista, laitumien ilmenty-
mistä resursseina ja luontomatkailun maiseman muuntumista toiminnallisesta kuvanomai-
seksi. Hastin tutkimus onkin mitä mainioin sukellus Lapin luonnonvarasuunnitteluun.

Väitöskirja: Hast, S. (2021) *Yhteensovittamattomat luonnonvarat? Tutkimus Lapin luonnon-
varaistumisesta*. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 323. <<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-285-6>>.